

Černobílá Maryša nečernobíle aneb Co s klasikou dnes?

Téměř každý rok je na našich jevištích uvedena nová inscenace *Maryši bratří Mrštíků*. A kruciální otázka pro inscenátory zní – v krojích a v nářečí?

Konec znají všichni – Maryša (Pavla Gajdošíková) nad otráveným Vávrou (Dušan Urban)
FOTO LUKÁŠ HORKÝ

Snad každý český divák ví, jak toto realistické drama dopadne. Proto se režiséři snaží diváky ohromit především svou nečekanou a inovativní koncepcí. Také inscenace Janky Ryšánek Schmiedtové v Divadle Petra Bezruče je v mnohém překvapivá. Třeba v tom, že se nevyznačuje vypjatými, expresivními scénami ani bujnými režijními nápady či „alternativním“ koncem. Je nesmírně pokorná k předloze – i když byl text i počet postav zredukován – a spíše než drama vesnické je tragédií jedné rodiny. Inscenátoři se nezříkají folklorních motivů – Lucie Labajová ve scénografii a Ivan Acher v hudbě –, avšak používají je uměřeně a v dnešním jazyce. Vědí, že jediný zvýrazněný prvek může zapůsobit obrovskou silou.

Bezruči jsou divadlo, které se zaměřuje především na mladší publikum, dá se tedy očekávat, že někteří jeho diváci se s touto hrou setkají na jevišti poprvé. Ostravská *Maryša* ovšem není školní inscenace, která má mít především osvětovou funkci. Naopak, považují ji za jednu z nejlepších interpretací klasického textu. A je pozoruhodná pro diváky, kteří *Maryšu* vidí poprvé i podesáté. Bezruči se tak pro mě – po několika nepříliš výrazných sezonách – vrátili na výsluní českých divadelních scén. Tato *Maryša* mě překvapila svou promyšlenou jednoduchostí a nadčasovostí. Koncepcí, kde mohou vyniknout a vynikají mimořádní herci – především Pavla Gajdošíková jako *Maryša* a Norbert Lichý v roli *Lízala*.

Lízal Norberta Lichého je tvrdý, furiantský i citlivý FOTO LUKÁŠ HORKÝ

Řeč symbolů

Nekonvenční a nápaditá je scéna Lucie Labajové. Diváci sedí ve dvou menších hledištích po stranách sálu, uprostřed je vytvořena hrací plocha, již dominuje dřevěné molo a nad ním visí několik starých lustrů, které vytvářejí šerosvit. Na jednom konci mola se nachází Maryšina komůrka se svatým obrazem madony s dítětem, druhý slouží k příchodu postav. Molo má několik funkcí – je dvorkem, hospodou, chalupou i svatebním ložem a nakonec hrobem pro Vávru. A když je Maryšin osud zpečetěn svatbou, ženy ho symbolicky zabeďní prkny. Už není úniku. Výrazným prvkem je hrách, který znázorňuje životní koloběh od narození do smrti – selky ho přebírají při hovorech, aby mohly nasytit své rodiny, poté je místo rýže házen po novomanželích a nakonec se stává kamením na zasypání hrobu.

V programu je citován text F. X. Šaldy: *Osoby Mrštíků jsou především široké, složité, hutné a masivní, pomísené z dobra a zla, světla i stínu. Maryša dovolává se náboženství – ale proto nemyslete, že je sladká, pasivní a poddajná. Naopak: vypjatá, bojovná, tvrdá. Vávrovi stojí také krušný život. Tento rozpor nebyl jedné části kritiky vhod. Litovala, že v Maryši nemaloval autor bílou, trpnou mučednici, kterou ubije a usmývá stádo černých katů. Nemohli pochopit, že je rozpor, věčný rozpor mezi city a činy, myšlenkami, slovy a jednáním, mezi vůlí a silou. Že rozpor ten, ta směs a neustálá záměna bílého a tmavého, síly a ochabnutí, je právě život, hybný jako dech.*

A to se zdá být hlavními tezemi inscenace režisérky Janky Ryšánek Schmiedtové a dramaturgyně Kateřiny Menclerové. Nejednoznačnost – nečernobílost – postav se odráží v herectví. A naopak černobílosti a pošmournu je symbolicky využíváno ve scénografii. I když se to může zdát na první pohled banální, přesně tento přístup text Aloise a Viléma Mrštíků nechává vyznít v celé jeho síle. A vyniká i krása jejich jazyka, protože v Ostravě se hraje v jihomoravském nářečí.

Fenomén ostravského herectví

Maryša Pavly Gajdošíkové je urputná a tvrdá, ale ne od počátku. V první části oděna v bílé, téměř dětské šaty je bezstarostným, mírně naivním děvčetem, které ctí své rodiče a miluje Francka. Což se ukáže být v rozporu, nyní má však ještě sílu bojovat za své štěstí. Postupně se – když nenalezne zastání a pochopí, že její bitva je marná – proměňuje a ve druhé části inscenace, po svatbě (a po dvou letech, která mají podle Mrštíků uplynout) přichází v černém oděvu se šátkem na hlavě jako přísně vyhlížející žena. Zatvrzelá, snad smířená s krutým osudem, ale ne se zradou nejbližších. Nakonec je zlomená, přesto schopná ještě konat, i když tím přivádí sebe do záhuby. Pavla Gajdošíková každému záchvěvu své postavy rozumí, přesně volí výraz tváře i tón hlasu, dokáže během dvou hodin zobrazit přerod od plného života ke skomírání – něhu, vášeň i vyhaslost. Vlastně jsem nikdy neviděla herečku tak rychle a tak uvěřitelně na jevišti zestárnout. Tuto Maryšu litujete, i když není světicí. A je mučednicí, i když nekoná pouze dobro.

I ostatním postavám postupně tmavne oblečení (ve kterém se mísí současné a pradávné prvky), ves se ponořila do ponurosti. A může za to především umanutost Lízalů. Otec Norberta Lichého je zpočátku rozhodnutý dodržet slovo, které dal Vávrovi. Je trochu furiantský a tvrdohlavý, avšak při pohledu na dceru jhne a v inscenaci tak vysvitne okamžik, kdy se zdá, že ještě nic není ztraceno. A právě v tomto momentě zapomínáte, že konec znáte. Dosvědčuje to mimořádnost inscenace, kdy se jako divák vcitujete, s postavami prožíváte jejich utrpení a doufáte ve šťastný konec.

Avšak matka Lízalka Markéty Harokové je bez citu. Obsazení této herečky, jež doposud hrála spíš „femme fatale“, bylo – alespoň pro mne – překvapením. Jenže právě její krása a mladistvost postavě dodávají uvěřitelnost, nevyřčenou pomstychtivost matky, která se rozhodla určit osud své dcery, stejně jako tomu bylo v této vesnici dosud. Lízalka je tak jedinou jednoznačnou – zápornou – postavou, i když i té zčásti rozumíte.

Francek a Vávra – dva důležití muži v životě Maryši – jsou v mnohém protipólní. První, zdá se, je cestou ke štěstí, druhý do záhuby. I když v této inscenaci prosvítá myšlenka, že tomu tak bude především v hlavě Maryši. Je to dáno i obsazením, jelikož Vojtěch Říha – zčásti režijním vedením a zčásti svým hereckým naturelem – ztvárňuje Francka především jako hejska. Navíc na repríze činily herci nemalé potíže promluvy v nářečí. Ani vášeň mezi ním a Maryšou nepůsobí silně a opravdově, jako by to byl spíš sen. A nenaplněná touha jako by byla hlavní silou tohoto vztahu.

Vávra Dušana Urbana je nejednoznačný (poměrně nevýrazný) a nelze mu přičíst mnoho – ať už kladných, či záporných – vlastností. Nevíme, zda jsou řeči o jeho zhýralém životě pravdivé, nebo zveličené. I když se jeví krutě, když vyslychá služku Rozáru a plánuje pomstu na Franckovi, který mu chodí za ženou. Přesto se objevuje otázka, zda ho Maryša otráví kvůli jeho chování, nebo proto, že život s ním je nesnesitelný především pro její umanutost. To potvrzuje i scéna, ve které se snaží Vávra s Maryšou usmířit. Jeho slova *Na hromech líháme, na hromech vstáváme. Je teho potřeba? Musí to být? Co si tvý srdce jenom žádá, nic ti neodepřu. Všechno pro tebe udělám, jen abys byla šťastná...* znějí opravdově a citlivě. Ale stejně tak dobře to může být pouze výlev ranní kocoviny. Bůh sud'.

Inscenace není zalidněná (nejsou zde žádní sousedé, nádenice, muzikanti a děti), je zde, jak už bylo řečeno, sevřeně vyprávěn osud rodiny. Tu doplňuje už jen babička Marie Víkové, Strouhalka Kateřiny Krejčí, Horačka Marcely Čapkové a hospodská Markéty Matulové, všechny herečky se však podle potřeby stávají také bezejmennými vesnickými ženami, jelikož dědina se nedá od domovního prahu tak snadno vyhnat. Posílená je úloha služky Rozáry (Magdaléna Tkačiková), jež se zde stává spíše Maryšinou družkou a jako jediná, zdá se, chápe její city; přebírá například úlohu obecního sluhy Hrdličky, aby na začátku vylákala starého Lízala z chalupy a Maryšu mohl navštívit Francek.

A ještě poslední dodatek k inscenaci, která se pyšní přesně vyřčeným slovem a senzitivním herectvím. Vrcholným okamžikem pro mě nebyla scéna, kdy Maryša otráví Vávru. Nejsilnější bylo setkání Lízala s dcerou po dlouhé době. Maryša přichází do hospody tichá, shrbená, povadlá, už nectí otce ani matku, možná ani vlastní život. Lízal sedí na židli, jeho furiantství je pryč, i když se snaží pohostit celou hospodu. Jenže právě jeho hraná žoviálnost a kupování si přízně jsou nevýslovně smutné.

Divadlo Petra Bezruče, Ostrava – Alois Mrštík a Vilém Mrštík: Maryša. Úprava Kateřina Menclerová, Janka Ryšánek Schmiedtová, dramaturgie Kateřina Menclerová, režie Janka

*Ryšánek Schmiedtová, výprava Lucie Labajová, hudba Ivan Acher, pohybová spolupráce
Jitka Adamíková. Premiéra 26. ledna 2018. (Psáno z reprízy 1. března 2018.)*

Lenka Dombrovská

Publikováno: 18. března 2018, divadelni-noviny.cz